

AGNIESZKA RZEPIELA

Krakowskie XVI-wieczne edycje *Regimen Sanitatis Medicorum Parisiensium* Franciszka Mymera

Editions of 16th Century *Treatise Regimen Sanitatis Medicorum Parisiensium* by Franciscus Mymerus in Kraków

Muzeum Farmacji Uniwersytetu Jagiellońskiego, Collegium Medicum

Streszczenie

Artykuł omawia jeden z traktatów medycznych, zatytułowany *Regimen Sanitatis Medicorum Parisiensium pro tuenda sanitate...*, należący do gatunku popularnych w średniowieczu kompendiów medyczno-farmakologicznych, zawierających również porady na temat higieny, zwanych *regimina sanitatis*. Utwory te nawiązują do tradycji medycyny Hipokratesa i Galena, będąc jednocześnie przykładem medycznej literatury dydaktycznej, pozostającej pod wpływem arabsko-scholastycznej teorii medycyny. Jednym z najbardziej znanych był XII-wieczny *Regimen Sanitatis Salernitanum*, na którym wzorowali się autorzy innych tego rodzaju dzieł, w tym omawianego tu *Regimen Sanitatis Medicorum Parisiensium*. Traktat trzykrotnie został wydany w Krakowie w XVI wieku w znanej oficynie Scharffenbergów, wszystkie edycje przygotował znany tłumacz, poeta i wydawca, Franciszek Mymerus. W artykule porównano wydania z 1543 i 1575 roku.

Słowa kluczowe: historia medycyny, *regimina sanitatis*, edycje, wydawcy

Summary

The paper discusses one of medical treatises, entitled *Regimen Sanitatis Medicorum Parisiensium pro tuenda sanitate...*, representing a kind of popular medieval medico-pharmaceutical compendiums, containing some hygienic advices as well, called *regimina sanitatis*. The tradition of these treatises was connected with Hippocrates and Galen medicine, having a form of medical didactic literature under the influence of Arabic and scholastic theory of medicine. One of most well-known treatises was *Regimen Sanitatis Salernitanum* (12th century), an example for latter authors, among others for an author *Regimen Sanitatis Medicorum Parisiensium*. Three editions of the treatise have been prepared in Kraków during 16th century by famous translator, poet and editor Franciscus Mymerus. In the article two of them have been compared: from 1543 and 1575.

Keywords: history of medicine, *regimina sanitatis*, editions, editors

Do średniowiecznych pism podejmujących problematykę dbania o zdrowie, także w kontekście dyskusji o roli medycyny i lekarzy w społeczeństwie, należały *regimina sanitatis*. Były to kompendia medyczne, które funkcjonowały jako „kodeksy higieniczne”, zawierające wskazówki

dotyczące utrzymania zdrowia i przestrzegania zasad higieny. Często powstawały na zlecenie władców i były dla nich spisywane przez nadwornych medyków. Tradycja takich utworów wywodzi się z medycyny Hipokratesa i Galena, a pod względem formalnym i treściowym

ukszałtowała je arabsko-scholastyczna teoria medycyny oraz medyczna literatura dydaktyczna, rozwijająca się od XI wieku. Pisma te zawierały zalecenia odnoszące się zarówno do leczenia chorób, jak i im zapobiegania, jednak zasadniczym ich celem było uregulowanie sposobu życia czytelników w sensie fizycznym i duchowym przy pomocy profilaktyki, właściwej diety oraz higieny. Najbardziej chyba popularnym *regimen* był słynny wierszowany traktat napisany przez przedstawicieli jednej z najstarszych szkół medycznych w Europie, szkoły w Salerno. Poemat nosił tytuł *Flos medicinae Scholae Salerni*, znany był także jako *Regimen Sanitatis Salernitanum*, powstał prawdopodobnie na przełomie XII i XIII wieku, za autora uważa się Jana z Mediolanu. Traktat składał się z dziesięciu części oraz epilogu; ostatnią, dziesiątą księgę poświęcono rozważaniom o sztuce lekarskiej (*De arte*) i cechach dobrego medyka [1].

Inne ważne dzieło zaliczane do tego rodzaju literatury nosi tytuł *Regimen Sanitatis Medicorum Parisiensium*. Zostało trzykrotnie wydane drukiem w Krakowie w XVI wieku. Wydawcą wszystkich tych edycji był Franciszek Mymerus, poeta i tłumacz, znany także jako *Leomontanus Silesius*. Urodzony w Lwówku na Dolnym Śląsku, przeniósł się do Krakowa, gdzie w 1519 roku rozpoczął studia w Akademii Krakowskiej. W tym czasie uczelnia przeżywała okres wielkiego rozkwitu i ożywionych kontaktów z humanistami z wielu krajów Europy. Pod wpływem reformacji Mymerus stał się zwolennikiem rozwoju i upowszechniania piśmiennictwa w języku narodowym, co znalazło wyraz w jego późniejszej działalności wydawniczej. Podczas studiów w Akademii Krakowskiej nawiązał wiele istotnych kontaktów. Po ukończeniu nauki w Akademii Krakowskiej przez pewien czas pracował w niej jako bakałarz (1528), a w 1531 wykładał *Tristia* Owidiusza [2]. W 1532 wydał zbiór własnych poezji zatytułowany *In miserrimam Joannis Mymeri germani fratris unici, in sylvis a praedonibus eadem, naenia funebris*. Tytuł zbioru miał związek z tragicznym wydarzeniem, śmiercią jego młodszego brata z rąk rozbójników; wśród utworów znalazła się także *Elegia żałobna poświęcona zabitemu bratu Janowi (In miserrimam Iannis Mymeri germani fratris unici, in sylvis a praedonibus caedem, naenia funebris)*. W Krakowie Mymer przebywał prawdopodobnie do roku 1540 lub 1542, a następnie przeniósł się do Kościana w Wielkopolsce, gdzie objął stanowisko pisarza miejskiego. Kolejnym miejscem jego pobytu był przez pewien czas Toruń oraz miejscowość Dohna koło Drezna, gdzie był pastorem i gdzie zmarł (data śmierci nie jest znana).

Mymerus przede wszystkim znany jest ze swojej działalności wydawniczej. Były to między innymi edycje dzieł autorów starożytnych: Seneki Młodszego (*Formu-*

lae honestae vitae 1532), Plauta (cykl komedii, z których zachowały się *Amphitrio* 1530, *Mercator* 1531, *Cassina* 1543), Juwenalisa (satyry 1529), Pseudo-Katona (*Catonis Disticha moralia... Cathonowe wiersze obyczajne... nowo polską i niemiecką mową okraszone* 1535), Pseudo-Plutarcha (*Dieteria Laconica graece edita*) oraz własne przekłady podręczników gramatyki i retoryki, wśród nich *Zarys składni łacińskiej* Filipa Melanchtona (1521, u Macieja Scharffenberga w Krakowie) [3]. Wiele dzieł wydawanych przez Mymerusa ukazało się w słynnej krakowskiej oficynie rodziny Scharffenbergów, z którą był spokrewniony [4]. Od początku swojej działalności edytorskiej Mymerus zajmował się wydawaniem pomocy pedagogicznych, głównie podręczników do nauki gramatyki i retoryki, jak wspomniany *Zarys składni łacińskiej F. Melanchtona* (1521), rozmówki łacińskie Piotra Mosellana (*Paedologia dialogos 37 continens*, 1527, znane też jako *Dialogi pueriles*), gramatyka oraz podręcznik pisania listów M. Perottiego (1531, 1535), gramatyka Jana Hontera. Wszystkie te pozycje wydawane były w sposób na owe czasy nowoczesny, opatrzone komentarzami i wskazówkami w jęz. polskim i niemieckim, niejednokrotnie wierszowanymi, ułatwiającymi uczniom zapamiętywanie treści [5]. Za największe dokonanie Mymera jako wydawcy uważa się słownik niemiecko-łacińsko-czeski (*Dictionarius trium linguarum: latinae, teutonicae etc. polonicae potiora vocabula continens... Trójjęzyczny słownik łacińsko-niemiecko-polski zawierający ważniejsze słowa...*), będący prawdopodobnie przeróbką słownika łacińsko-niemiecko-czeskiego autorstwa Jana Murmeliusa, wydanego w Wiedniu w 1513 roku przez Hieronima Wietora [6]. *Dictionarius trium linguarum* Mymera ukazał się w oficynie Macieja Scharffenberga w 1528 roku [7].

Do dzieł wydanych przez Mymerusa należą również średniowieczne utwory dydaktyczne, takie jak zbiór wierszowanych reguł dotyczących zachowania się w towarzystwie (*Medicina metrica de regimine sanitatis...*) oraz zbiór sentencji medycznych w formie nierymowanych przepisów w językach łacińskim, niemieckim oraz polskim, *Dobrego zdrowia rządzenie (Regimen Sanitatis Medicorum Parisiensium...)*. Pierwszą edycję Mymerus przygotował w 1532 roku, dwie następne ukazały się w 1543 i 1575 [8]. Polska wersja tego dzieła stała się później częścią zbioru zatytułowanego *Lekarstwa w osobliwych niemocach*, przypisywanego Szymonowi z Łowicza, a wydanego przez Teodora Wierzbowskiego w 1899 roku w Bibliotece Zapomnianych Poetów i Prozaików (Zeszyt 11), następnie zaś przez Adama Wrzoska w 1904 roku [9]. Przypuszcza się, że Mymer praktykował jako lekarz (od ok. 1532 roku, jak twierdzi André Drewelowsky) [10].

Pierwsze i drugie wydanie *Regimen Sanitatis* ukazało się w Krakowie u Macieja Scharffenberga w 1532 i 1543

[11], trzecie w 1575 u Stanisława Scharffenberga [12]. Egzemplarz pierwszego wydania, opisany w Bibliografii Estreichera (Vol. 22, Kraków 1908, s. 659–660) miał na odwrocie karty tytułowej drzeworyt — herb rodu Bonerów oraz wierszowaną dedykację dla Seweryna Bonera, wielkorządcy krakowskiego i starosty bieckiego (1486–1549), mecenasa Mymerusa, który był nauczycielem jego syna Jana.

Pełny tytuł dzieła brzmi: *Regimen Sanitatis Medicorum Parisiensium pro tuenda sanitate Regis Angliae compositum, docens quomodo quilibet homo se per singulos totius anni menses, tum in esu et potu, tum in venarum incisione gerere, debeat* [13]. Podobnie jak wydany przez Mymera *Dictionarius*, była to edycja trójjęzyczna. Na pierwszym miejscu umieszczono wersy łacińskie, potem ich niemiecki, a następnie polski przekład. Treścią dzieła jest, jak mówi polski tytuł: *Dobrego zdrowia rządzenie przez wszystkie miesiące roczne jako się każdy człowiek w jadł i w picciu i w puszczeniu krwi ma rządzić. Regimen* został zadedykowany królowi Anglii (*Anglicorum regi conscripsit schola solennis ad regimen vitae praesens hoc medicinale; Chwalebna szkoła w Paryżu dała Królu Angielskiemu książki, które są niniejsze ku rządzeniu się na świecie*). Porównując egzemplarz wydania z 1575 (przechowywany w Bibliotece Ossolineum we Wrocławiu) i z 1543 (znajdujący się w Staatliche Bibliothek w Regensburgu) [14], można zauważyć znaczne różnice. Nie dotyczą one wszakże samego tekstu *regimen*. Wydanie z 1543 roku opatrzone zostało przedmową Mymera, skierowaną do Seweryna Bonera, w której wydawca wyjaśnia swojemu protektorowi, że cierpiąc bardzo po tragicznej śmierci brata (w 1532 roku), postanowił znaleźć pocieszenie w wydaniu tej książki. Przekazuje ją czytelnikom, dodając do łacińskich sentencji niemieckie tłumaczenie, a na prośbę licznych przyjaciół także polski przekład [15]. Dalej zostało zamieszczone *Carmen Phaetium* (31 wersów), w którym Mymer wyraża wdzięczność dla swego mecenasa, a następnie *Ad Lectorem Carmen* (11 wersów), mające zjednać przychyłność czytelnika. Natomiast w egzemplarzu wydania z 1575 roku po karcie tytułowej następuje tekst *Regimen*, zaczynający się od słów *Anglicorum regi conscripsit schola solennis.....* W obu wydaniach tekst wydaje się jednolity. Zalecenia dotyczące zachowania zdrowia, przestrzegania diety i higieny zostały tu ujęte w 132 wersach, najczęściej w dwuwierszach, rzadziej po trzy lub cztery wersy. Po nich następuje niemiecki oraz polski przekład. Wskazania są niemal identyczne z tymi zawartymi w *Regimen Sanitatis Salernitanum* [16]. Wiele z nich ma charakter ogólny, jak na przykład uwaga, że aby zachować zdrowie, należy być pogodnym, pozbyć się gniewu, trzeba także przestrzegać higieny, myć rano ręce i twarz, czesać się, chodzić w czapce, gdy jest zimno etc.

Wiele uwagi poświęcono tu dietetyce, spożywaniu pewnych pokarmów i unikaniu innych (na przykład najpierw należy jeść miękkie potrawy, następne twarde, a wszystkie z umiarem; należy także pić po jedzeniu), stosowaniu diety odpowiedniej dla poszczególnych pór roku (np. jesienią nie należy jeść owoców, ale w zimie owszem). Sporo jest również szczegółowych dietetycznych uwag, np. jakie jaja są najlepsze, które ryby najzdrowsze, i jakie są zalety wina oraz miodu. Dalej znajdujemy informacje o ziołach, a raczej przyprawach (czosnku, szaławii, pieprzu, szafranie). Inne zalecenia dotyczą snu, kąpeli, puszczenia krwi oraz innych zabiegów leczniczych, które zostały omówione w oparciu o układ planet (w tekście poszczególne fragmenty, „rozdziałiki” opatrzone zostały nazwami znaków zodiaku). W ostatniej części utworu wskazania higieniczno-zdrowotne zostały pogrupowane według poszczególnych miesięcy. W wydaniu z 1543 roku ostatnim miesiącem jest sierpień (brak dalszego tekstu), natomiast w tym z 1575 roku scharakteryzowano wszystkie miesiące, ponadto dzieło kończy się wierszowanym „epilogiem” (w trzech językach), w których Mymer podsumowuje wysiłek lekarzy francuskich, autorów tych zaleceń: „Te książki przebog wydano/ z wielkim milczeniem składano/ przez wiele mistrzów w Paryżu z pracą/ krolu Angielskiemu/ jakby on zdrowie chować miał/ przez pośrodku które Bóg dał/ które tu są wypisane/ Ty sobie czyń zawždy jawne/ A z tego Pana Boga chwal/ iż nam tak dobry koniec dał/ Jedno Bogu chwała”.

Regimen Sanitatis Medicorum Parisiensium w pewnym sensie jest wyciągiem z bardzo obszernego materiału znanego z *Regimen Sanitatis Salernitanum*. Świadczy o popularności tego rodzaju piśmiennictwa w kręgach uniwersytecko-medycznych renesansowego Krakowa. Niewątpliwie stanowi dowód późnośredniowiecznego uniwersalizmu w zakresie medycyny oraz potrzeby upowszechniania ogólnych zasad pomagających zachować dobre zdrowie jak najdłużej. Trójjęzyczny charakter dzieła dowodzi także rosnącego znaczenia języków narodowych i konieczności dotarcia do jak największej liczby odbiorców treści takich utworów.

Piśmiennictwo

- Więcej na temat *Regimen Sanitatis Salernitanum*: Rzepiela A., *Zagadnienie czystości w średniowiecznych regimina sanitatis na przykładzie Flos Medicinae Scholae Salerni (XIII w.)* [w:] *Czystość i brud. Higiena w średniowieczu*, Bydgoszcz 2014, 205–218.
- Słownik polszczyzny XVI wieku*, Instytut Badań Literackich PAN, <http://www.spxvi.edu.pl/kanon/osoby/>, dostęp 29.09.2014.

3. Mymerus znał kilka języków: niemiecki, łacinę, grekę, czeski, włoski, polski (choć sam przyznawał się do robienia błędów w języku polskim, por. Drewelowsky A., *Die lateinisch-polnisch-deutschen Ausgaben der „Disticha Catonis“ aus dem 16. Jahrhundert gedruckt in Krakau bei Hieronymus Vietor und Mathias Wirzbięta* [w:] Baldzuhn M., Putzo Ch. (red.), *Mehrsprachigkeit im Mittelalter: kulturelle, literarische, sprachliche und didaktische Konstellationen in europäischer Perspektive. Mit Fallstudien zu den „Disticha Catonis“*, Berlin–Nowy York 2011, 378–379.
4. Scharffenbergowie — Marek, Bartłomiej, Maciej, krakowska rodzina drukarzy i księgarzy. W swojej oficynie wydawali i propagowali literaturę w języku polskim, a także greckim, hebrajskim i łacińskim. Mymer był siostrzeńcem Macieja Scharffenberga.
5. *Polski słownik biograficzny*, t. XXII/2, z. 93, Wrocław 1977, 357–358.
6. Hieronim Wietor, właśc. Büttner (1480–1546/47) — drukarz, księgarz, introligator, typograf królewskiej kancelarii Zygmunta Starego, właściciel oficyn drukarskich w Krakowie i Wiedniu; drukował głównie w językach łacińskim, polskim i niemieckim, wydał ok. 550 dzieł, między innymi pierwszy podręcznik do nauki języka polskiego.
7. Ten sam słownik, inaczej opracowany, ukazał się w 1541 roku w Krakowie u H. Wietora. Michałowska T., *Średniowiecze*, Warszawa 1995, 332–333. Więcej na temat datowania i egzemplarzy pierwszych wydań słownika: Sajna B., *Mymer's Dictionarius... and Cotenius' Vocabulary: Unique Editions of Much-Read Books in the Early Printed Books Collection of the National Library* [w:] *Polish Libraries*, 2013, t. I, 220–233.
8. Estreicher K., *Bibliografia polska*, Cz. 3, *Stolecie XV–XVIII w układzie abecadłowym*, t. 22, M-My, 659–661.
9. *Polski słownik biograficzny*, op. cit., s. 357–358.
10. Drewelowsky A., op. cit., 378.
11. *Impressum Cracoviae per Mathiam Scharffenberg anno 1532. Gedruckt zu Crocaw durch Mathiam Scharffenberg anno Nach Christi geburt 1532. Wybiyano w Krakowie przez Maczieya Scharffenbergą k latu bożemu 1532. Wybiyano w Krakowie przez Macieia Scharffenberka k latu Bożemu 1543.*
12. *W Krakowie drukowano u Stánisławá Szárffenbergá Roku Páńskiego 1575.*
13. Tytuł niemiecki: *Ein gut regiment der gesundtheit, durch die Monden des ganczen Jares, wie ein iglich mensch in essen und trincken und aderlassen halten sol.*
14. Münchener DigitalisierungsZentrum, Digitale Bibliothek, Regensburg Statsbibliothek; http://www.digital-collections.de/index.html?c=orte_index&ab=Cracovia&l=en/, dostęp 30.09.2014.
15. Pierwsze wydanie z 1532 roku musiało zawierać tę samą przedmowę — dedykację, adresowaną do S. Bonera. Mymer wspomina o niedawnej śmierci brata.
16. Pojawia się tu, na przykład, znana z *Regimen Sanitatis Salernitaum* rada, że „jeśli nie masz lekarza, twoim lekarstwem będą: pogodny umysł, odpoczynek i umiarkowana dieta” (*Si medici desunt, medicamina sint tibi semper haec tria: mens laeta, requies, moderata diaeta*).